

В. І. Пила*

ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

Формування принципово нових підходів щодо реалізації європейських стандартів в усіх сферах суспільного життя ставить перед Україною завдання створення соціально орієнтованого ринкового господарства. Слід відзначити, що після тривалої економічної кризи українська економіка вийшла на траєкторію економічного піднесення, а, починаючи з 2000 р., вона розвивається динамічно і прагне більш активно включитися у суспільно-економічні процеси світової економіки. Позитивні тенденції в соціально-економічному розвитку набувають ознак сталого характеру завдяки активізації економічної діяльності та якісним структурним зрушенням. Позитивну динаміку розвитку економіки досягнуто у переважній більшості регіонів.

Але реалізувати новий етап розвитку досить складно. Це обумовлено у значній мірі тим, що основні фактори економічного росту у 2000-2005 рр. не були наслідком цілеспрямованих перетворень. Отримані досить вагомі результати, як засвідчують макроекономічні показники, базуються на позитивній динаміці приросту зовнішньоторговельного обороту у галузях традиційного українського експорту, в основному продукції металургійної та хімічної промисловості. Використана дія екстенсивних чинників, що забезпечували можливість інтенсифікації виробництва та підвищення на їх основі продуктивності праці.

Хоча за середньорічними темпами приросту ВВП у 2001-2005 рр. (20,1 %) Україна займала одне з перших місць у Європі, виробництво внутрішнього продукту на душу населення є низьким, існує невідповідність динаміки ВВП та надходжень до бюджету, значні неплатежі супроводжують реформування паливно-енергетичного комплексу, залишається слаборозвиненим малий та середній бізнес — основа ринкової економіки.

Для подальшого розвитку економіки України необхідно здійснити кардинальні заходи. Найважливішими з них у системі напрямків економічної політики є: структурна перебудова економіки, активізація інвестиційної та інноваційної діяльності, удосконалення фондового ринку та банківської системи, прийняття податкового кодексу, удосконалення бюджетної системи, зменшення тіньового сектору, інтеграція України до європейських структур, активізація регіональної політики.

Стосовно активізації регіональної політики, то без спільного бачення центральними органами країни і регіонами стратегічних цілей, без підвищення ролі місцевих органів у розвитку території неможливо забезпечити залучення інвестицій, розвиток малого і середнього бізнесу, досягнути конкурентоспроможності економіки регіонів і держави в цілому. Тому надзвичайно актуальною є проблема формування нової регіональної політики. Вона повинна враховувати суть соціально-економічних процесів, які проходять останнім часом в окремих регіонах країни і охоплюють регіональні соціально-економічні зрушення, удосконалення організації місцевого самоврядування, незворотну зміну структури власності і ресурсного потенціалу регіонів, започаткування більш досконалих методів регулювання та державної підтримки економіки.

За останній час особливо тривожною стала неоднаковість розвитку економічного простору України, її диференціація. Причини такого стану пов'язані з різними можливостями і активністю пристосування ресурсного потенціалу окремих регіонів до ринкових умов. Як наслідок, більше 20 регіонів країни скоротили свої виробничі можливості удвічі через відсутність необхідних стабілізаційних передумов. Тільки у чотирьох регіонах була зафіксована стійка рівновага розвитку продуктивних сил, а в подальшому — їх зростання. Економіку ряду регіонів сьогодні визначають одна-дві галузі, які часто — густо відносяться до сировинних або виробляють низькотехнологічну чи проміжну продукцію. Через відсутність належної диверсифікації виробництва товарів та послуг економіка більшості областей надзвичайно вразлива до становища у сировинних галузях, а також до змін в обсягах випуску проміжної продукції. Положення ускладнюється тим, що саме у ці сектори економіки найчастіше направляються інвестиційні потоки.

Принципове значення має і те, що у більш, як 300 малих міст, де проживає третина населення України, історично склалося моновиробництво, тобто тут представлено одне — два самостійних підприємства або філіали колишніх потужних об'єктів військового комплексу і при їх закритті населення таких міст втратило можливість реалізувати свій виробничий потенціал. До сьогодні питання залучення потенціалу малих міст, їх розвитку і стабільного функціонування залишається відкритим. Треба стимулювати диверсифікацію виробництва, створити нові потужності, що дозволить залучити до матеріальної сфери додаткові контингенти робочої сили.

Нерівномірність розвитку кризових явищ по окремих галузях промисловості, значні відмінності у цінах на продукцію базових галузей спричинили подальшу диференціацію промислових потенціалів регіонів. Як наслідок, за цей період зросла питома вага індустриально розвинутих областей — Дніпропетровської, Донецької, Запорізької, Луганської, перевищивши 50 % рівень. Натомість за цей же період знизився рівень Вінницької, Одеської, Полтавської, Хмельницької та всіх західних областей, бо їх потужні машинобудівні та оборонні комплекси, у минулому орієнтовані на загальносоюзний ринок, практично припинили свою діяльність.

Утвердження ринкових умов господарювання призвело до втрати адміністративного впливу органів місцевої влади на суб'єкти господарювання. Посилення позицій новоутворених підприємницьких структур, недержавних організацій вимагає формування зовсім інших відносин між місцевою владою і суб'єктами господарювання.

Перехід від тривалого економічного спаду до зростання в реальному секторі економіки у переважній більшості областей особливо активно почав здійснюватись за рахунок виробництв, які орієнтовані на внутрішній споживчий ринок, зокрема, целюлозно-паперової, деревообробної, поліграфічної, легкої та харчової промисловості. Саме остання стала провідною серед інших щодо підвищення питомої ваги.

Значною мірою активність розвитку продуктивних сил визначається надходженням інвестиційних ресурсів, особливо іноземних. Однак має місце суттєва неоднорідність територіального поділу іноземних інвестицій у національну економіку. Потік їх спрямовується, у більшості випадків, в економічно розвинені регіони, а третина загальних обсягів осідає у м. Києві. Залучені за 10 років в економіку держави 16,4 млрд. дол. США свідчать про те, що Україна та більшість її регіонів сьогодні є недостатньо привабливими для іноземного інвестора. Особливо рельєфно це проявилось у 2005 році. За цей рік обсяги прямих іноземних інвестицій зросли на 7,3 млрд. дол. США або на 81 %. На жаль, це зростання досягнуто за рахунок продажі іноземним фірмам "Криворіжстал" та ряду крупних банків, які самі по собі є прибутковими.

Ще й на сьогодні в Україні значними залишаються відмінності на регіональних рівнях у вартості робочої сили. Максимальна середньомісячна заробітна плата перевищує мінімальну більш як у 3 рази. І хоча у всіх регіонах відбувається зростання середньомісячної заробітної плати, у двох третинах регіонів її рівень залишається нижчим за середній по Україні. Традиційно найнижча заробітна плата працюючих у Тернопільській та Волинській областях, а найвища протягом ряду років у м. Києві.

Суттєве погіршення загальноекономічної ситуації відбулося в Україні у 2005 році. По-перше, скорочення інвестиційних видатків бюджету у промисловість і будівництво на 12,5 % та одночасне підвищення соціально-культурних виплат у 1,6 рази призвело до принципових змін у структурі внутрішнього продукту через зростання споживчої складової. Це на тлі нерозвиненості внутрішнього виробництва спричинило невинувдане збільшення імпорту споживчих товарів, скорочення виробництва інвестиційних товарів та послуг, що дало відповідний мультиплікативний ефект суміжним видам економічної діяльності.

По-друге, випереджаюче відносно динаміки ВВП (102,6 %) та продуктивності праці нарощування валових наявних доходів населення (135,1 %) хоча й забезпечило збільшення рівня заощаджень населення, але не супроводжувалось їх адекватною капіталізацією та вплинуло на звуження інвестиційного попиту.

По-третє, додаткові соціальні виплати поточного року здійснювались за рахунок вилучення коштів підприємств, зростання державних боргових зобов'язань та скорочення бюджетних витрат на підтримку важливих інфраструктурних об'єктів у належному стані.

По-четверте, мали місце негативні очікування інвесторів у зв'язку з невизначеністю статусу та необхідністю підтвердження прав власності на раніше приватизовані об'єкти, що стало предметом довготривалої дискусії у суспільстві та відбулось на прийнятті рішень Верховною Радою України.

По-п'яте, погіршення підприємницького середовища відбулось у тому числі через масштабні зміни у законодавстві під час прийняття доповнень до бюджету на 2005 р., де були скасовані в односторонньому порядку раніше надані державою інвестиційні пільги та гарантії.

По-шосте, уряд намагався вирішити проблеми низького рівня життя населення хибним методом (виключно — адмініструванням) через збільшення державних соціальних гарантій, не враховуючи при цьому реалій вітчизняної економіки. Розміри соціальної допомоги та одержаних поточних трансфертів зросли у 2005 р. порівняно з 2004 р. у 1,4 рази.

По-сьоме, погіршення зовнішньоекономічної кон'юнктури, поступове зниження цін та попиту на світових ринках на основні товари українського експорту, несвоєчасне проведення ревальвації української гривні, а також підвищення цін на імпортні енергоресурси призвели до формування від'ємного сальдо зовнішньоекономічної діяльності.

Аналіз тенденцій розвитку економіки регіонів дозволив визначити найважливіші проблеми на сучасному етапі. Щоб створити умови для ефективного їх вирішення та поетапного досягнення позитивних зрушень, необхідно здійснити комплекс заходів.

Відповідно до Концепції державної регіональної політики та з метою послаблення диференціації регіонів передбачається реалізувати поступовий перехід від територіального перерозподілу ресурсів до державного стимулювання регіонального розвитку з акцентом на саморозвиток і власний потенціал території. Передбачається реформування між бюджетних відносин, яке включає перехід до взаємовідносин державного бюджету безпосередньо з бюджетом Автономної Республіки Крим, обласними, районними бюджетами, бюджетами територіальних громад, запровадження нової системи фінансового вирівнювання, розроблення та впровадження бюджетних трансфертів і механізму їх надання.

Політика держави щодо підтримки регіонального розвитку повинна спрямовуватись на активізацію всього ресурсного потенціалу регіонів. Кожен регіон зобов'язаний підвищувати свій економічний потенціал, розраховуючи одночасно на державну підтримку з врахуванням наявних можливостей. Таким чином відповідальність за регіональний розвиток зміщується на місцевий рівень.

Прийняття Концепції державної регіональної політики створило загальне правове поле, в якому повинні здійснюватись необхідні заходи за трьома основними напрямками: організаційно-правовим, удосконаленням економічної бази місцевих органів управління, розширенням автономії органів місцевого самоврядування.

Розширення автономії органів місцевого самоуправління передбачає реалізацію конкретних заходів щодо проведення адміністративної та муніципальної реформи в Україні. Це дозволить чітко розмежувати повноваження і на практиці вдосконалити правовий механізм взаємодії регіональних органів влади і органів місцевого самоврядування в управлінні соціально-економічними процесами в областях, районах, містах, селищах і селах.

Надзвичайно важливо в умовах обмежених фінансових ресурсів залучати інші дійові джерела підтримки регіонального розвитку. Одним з ефективних інструментів державної підтримки регіонального розвитку в останні роки стало створення спеціальних економічних зон і територій пріоритетного розвитку. Формування зональних утворень і територій пріоритетного розвитку здійснюється з метою активізації розвитку економіки регіонів, спрощення процесу залучення новітніх технологій та передового управлінського досвіду, вирішення проблеми зайнятості за рахунок створення нових і збереження діючих робочих місць. Хоча у 2005 р. на розвиток цих територіальних формувань накладений мораторій, є об'єктивні свідчення про позитивні зміни у ставленні до зонування сьогодні.

На 01.01.2003 р. в Україні створено 11 спеціальних економічних зон (СЕЗ) і 9 територій пріоритетного розвитку (ТПР), затверджено і реалізується біля 600 інвестиційних проектів вартістю майже 3 млрд. дол. США. Фактично залучено інвестицій майже на 1 млрд. дол. США. За останні п'ять років (до 2004 року) вироблено в нових територіальних формуваннях продукції та надано послуг на суму більше 15 млрд. грн. Питома вага цієї продукції у загальноукраїнському обсязі реалізації складає біля 5 %.

Надзвичайно перспективним і дієвим заходом щодо стимулювання економічної діяльності на території регіонів є розвиток транскордонного співробітництва. Прийняття закону з цього питання визначило нормативно-правове забезпечення та принципи державної політики. Але для практичного втілення багатогранних напрямків взаємодії необхідна державна і місцева підтримка реалізації укладених угод органами місцевого самоврядування з уповноваженими органами сусідніх держав, допомога у виконанні міжнародних договорів, проектів та програм транскордонного співробітництва.

Особлива увага повинна бути приділена організаційно-правовому забезпеченню "Програми розвитку євро регіонів", яка уже кілька років діє, включаючи договірні процеси, аналіз результатів функціонування євро регіонів, вивчення можливостей щодо приєднання України до додаткових протоколів європейської конвенції, проведення переговорів з рядом країн стосовно лібералізації візового режиму, здійснення співпраці з провідними установами, які займаються питаннями транскордонного співробітництва.

Реалізація розглянутих та інших заходів дасть можливість закріпити досягнуті успіхи у розвитку продуктивних сил та забезпечити вихід економіки регіонів України на якісно новий рівень діяльності.